

Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1242 [14], Інструкцією з діловодства в Міністерстві юстиції України, затвердженою Наказом Міністерства юстиції України від 2 липня 2012 р. № 973/5 [15].

Існують і інші підстави класифікації реєстраційної діяльності, однак такі класифікації не мають важливого смислового значення і є штучними в тому сенсі, що в якості підстави вибираються ознаки, зручні для систематизації різновидів реєстраційної діяльності, але не суттєві для них самих, тобто для адекватного пізнання їх змісту й на основі цього більш повного з'ясування сутності реєстраційної діяльності загалом.

Підсумовуючи, відзначимо, що в теорії і практиці реєстраційної діяльності як складного системного утворення класифікації за видами належить важливе місце. Вона дозволяє визначити місце кожного виду реєстраційної діяльності в правовій системі суспільства, усвідомити сутність того чи іншого різновиду, її специфіку і роль у системі юридичної діяльності, визначити межі та можливості впливу на суспільні відносини, удосконалити інші різновиди юридичної діяльності, домогтися ефективності діяльності компетентних органів держави загалом.

Література

1. Готынян-Журавлёва В.В. Онтологические аспекты классификации / В.В. Готынян-Журавлёва // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. - 2011. - Т. 24 (63). - № 4. - С. 333-338.
2. Бабаев В.К. Теория права и государства в схемах и определениях: [учебное пособие] / В.К. Бабаев, В.М. Баранов, В.А. Толстик. - М.: Юристъ, 2003. - 251 с.
3. Чуткін Е.Г. Регистрационная деятельность в правовой системе общества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Е.Г. Чуткін; Ярославль, 2005. - 191 с.
4. Спектор Е.И. Развитие административного законодательства о государственной регистрации / Е.И. Спектор // Журнал российского права. 2002. № 7. - С. 86-98.
5. Добров А.Н. Институт регистрации в административном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / А.Н. Добров. Москва, 2005. - 177 с.
6. Шмалый О.В. Регистрация как форма государственного управления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.В. Шмалый. Ростов на Дону, 2004. - 186 с.

7. Савченко С.С. Реєстраційні процедури в діяльності органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07 / С.С. Савченко. Київ, 2012. - 18 с.

8. Мовчан Д.В. Реєстраційне провадження в діяльності органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Д.В. Мовчан; Харків, 2013. - 181 с.

9. Гурковський М.П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: дис... канд. наук: 12.00.07 / М.П. Гурковський. Львів, 2000. - 219 с.

10. Охріменко Г.В. Реалізація функції реєстрації в системах електронного документообігу / Г.В. Охріменко // Наукові записки. Серія «Культура та соціальні комунікації» / за заг. ред. Л.В. Квасюк. - Острого: Видавництво національного університету «Острозька академія», 2010. - Вип. 2. - С. 237- 245.

11. Матвієнко О.В. Основи організації електронного документообігу: Навчальний посібник / О.В. Матвієнко, М.Н. Цивін. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 112 с.

12. Кузнецова Т.В. Делопроизводство (Организация и технологии документационного обеспечения управления). Учебник для вузов / Т.В. Кузнецова, Л.В. Санкина, Т.А. Быкова [и др.]; Под ред. Т.В. Кузнецовой. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - 359 с.

13. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 № 348. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/348-97-p>.

14. Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1242. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-p>.

15. Про затвердження Інструкції з діловодства в Міністерстві юстиції України. Наказ Міністерства юстиції України від 2.07.2012 № 973/5. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0973323-12>

Феделеш М.М.,

Міжнародний університет бізнесу та права
(м. Херсон)

Надійшла до редакції: 13.04.2015

УДК 340.144(061.1ЄС)

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Форманюк В. В.

Стаття присвячена вивченню джерел права Європейського Союзу. У дослідженні сформульовано сукупність критеріїв, які дозволяють однозначно визначити джерело права Європейського Союзу. Проведено комплексний аналіз окремих видів джерел права Європейського Союзу. Конкретизовано специфічні риси, які притаманні джерелам права Європейського Союзу та відрізняють їх від джерел міжнародного публічного права. Досліджено установчі договори, нормативно-правові акти органів Європейського Союзу, міжнародні договори з третіми країнами.

Ключові слова: рішення Суду ЄС, рекомендаційні акти, директива, комунітарне право, регламент, джерела вторинного права, джерела первинного права, міжнародні угоди.

Статья посвящена изучению источников права Европейского Союза. В исследовании сформулированы совокупность критериев, позволяющих однозначно определить источник права Европейского Союза. Проведен комплексный анализ отдельных видов источников права Европейского Союза.

© В.В. Форманюк, 2015

Конкретизированы специфические черты, присущие источникам права Европейского Союза и отличающие их от источников международного публичного права. Исследованы учредительные договоры, нормативно-правовые акты органов Европейского Союза, международные договоры с третьими странами.

Ключевые слова: решение суда ЕС, рекомендательные акты, директива, коммунитарное право, регламент, источники вторичного права, источники первичного права, международные соглашения.

The article is devoted to the study of the sources of the European Union. The study formulated a set of criteria that can uniquely identify the source of the European Union. A comprehensive analysis of certain types of sources of European Union law. Concretized specific features that are inherent sources of the European Union and distinguish them from sources of public international law. Investigated founding treaties, legal acts of the European Union, international agreements with third countries.

Keywords: decision of the Court of Justice, reference acts directive commune packaged law, regulations, sources of secondary law, the primary source of law, international agreements.

У рамках Європейського Союзу була створена унікальна система регулювання суспільних відносин, яка суттєво відрізняється від класичних систем національного та міжнародного права. Гетерогенність і багаторівнева структура цього інтеграційного об'єднання обумовила гнучкість і різноманітність способів формування правових норм, а також засобів їх вираження та фіксації, тобто джерел права.

Актуальність теми статті обумовлена сукупністю різних факторів. Насамперед, це значна потреба в наукових знаннях про право Європейського Союзу як такого, зокрема й про особливості джерел його права. Ця потреба пов'язана як з прагненням України до вступу в цю міжнародну організацію, так і з необхідністю адаптації існуючого українського законодавства до права Європейського Союзу внаслідок уже підписаних домовленостей.

Після проголошення незалежності України вищі посадові особи нашої держави неодноразово заявляли, що одним зі стратегічних зовнішньополітичних завдань нашої держави є вступ до Європейського Союзу. Проте необхідно визнати, що зближення законодавства України з правом Європейського Союзу неможливе без детального вивчення джерел права цієї міжнародної організації. Це стосується установчих договорів, нормативно-правових актів, що приймаються органами Європейського Союзу, загальних принципів права цього інтеграційного об'єднання, судової практики та специфіки договорів, які укладаються Європейським Союзом та Європейськими Співтовариствами з третіми країнами.

Крім того, слід підкреслити автономність права Європейського Союзу, унікальність системи його джерел і значну відмінність джерел права Європейського Союзу від джерел міжнародного публічного права. Незважаючи на міжнародно-правові корені цієї організації, подальший розвиток права Європейського Союзу в особливу, автономну систему наклав відбиток і на джерела права, обумовивши їх специфіку.

Питання системи джерел права Європейського Союзу

та термінологічні категорії в праві Європейського Союзу досліджували у своїх роботах науковці: М.Р. Аракелян, Ю.М. Юмашев, Л.М. Ентін, М.Л. Ентін, С.Ю. Кашкін, А.В. Клемін, Т.Н. Нешатаєва, А.Я. Капустін, М.М. Бірюков та інші вітчизняні й зарубіжні науковці.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження зазначеної теми полягає в тому, щоб за допомогою комплексного аналізу визначити, розкрити сутність і проаналізувати систему джерел права Європейського Союзу, а також деякі термінологічні категорії в праві Європейського Союзу.

Перш ніж перейти до розгляду питання про своєрідність системи правових джерел Європейського Союзу, необхідно визначитися в ключових поняттях і базових дефініціях, які ми будемо використовувати при розгляді правової своєрідності й специфіки Європейського Союзу як наднаціональної полісистемної міжнародної організації.

У контексті розгляду правових проблем Європейського Союзу можна зіткнутися з різноманітним використанням термінів і понять. Так, зокрема, йдеться про такі поняття, як «право Європейського Союзу», «комунітарне право» та ін., котрі будуть використовуватися досить часто на сторінках нашої роботи.

Якщо говорити про джерела права Європейського Союзу, то відразу ж необхідно звернути найбільшу увагу на їхню достатньо велику неоднорідність, що ще раз підтверджує наявність так званої полісистемності європейської нормативної структури.

Як указується в літературі, поєднання елементів і початків міжнаціональної і наднаціональної правотворчості та складність внутрішньої структури Європейського Союзу обумовлюють своєрідність європейського права. Дійсно, кажучи про нормативну структуру права Європейського Союзу, складно не помітити, що ця правова система поєднує в собі як міжнародно-правові джерела, так і джерела, автономно сформовані інститутами Європейського Союзу.

Джерела права Європейського Союзу досить наочно ілюструють усю неоднорідність і багаточаровість самої нормативно-інституційної системи Союзу. У зв'язку з цим як у закордонній, так і у вітчизняній міжнародно-правовій літературі до сьогодні відсутня єдина думка в питанні про систему джерел права Європейського Союзу [1, 255].

Слід погодитися з тим, що запропонувати єдину й несуперечливу систематизацію джерел права Європейського Союзу достатньо складно. Свого часу М.Л. Ентін, аналізуючи специфіку правової системи Європейського Союзу, писав з цього приводу: «Право Союзу має комплексну природу. Побудувати систему його джерел за допомогою лише одного якогось критерію, якому приписується універсальне значення, вельми складно» [12, 74].

Показовою в зазначеному контексті є позиція видатного британського європейця Т.К. Хартлі, який акцентує увагу на такій обставині. «Незважаючи на те, що право ЄС, пише Т.К. Хартлі, представляє собою когерентну систему, існує ряд причин розрізнити його положення залежно від джерел. Право ЄС являє собою самостійну правову систему, яка хоч і має багато спільних рис, та все ж відрізняється як від міжнародного права, так і від правових систем держав-членів».

Не можна не погодитися і з думкою Б.Н. Топорніна, який писав про те, що «зовнішнє враження від права ЄС може бути на перший погляд оманливим. Воно постає

найчастіше у вигляді великого правового масиву, що охоплює масу актів, які відрізняються один від одного юридичною силою, ієрархією відносин, межами застосування та багатьма іншими властивостями. Але насправді це право добре організоване, систематизоване і внутрішньо узгоджене. Труднощі його сприйняття деколи пояснюються тільки однією обставиною - своєрідністю самого права, природа якого не дозволяє проводити прямих аналогій ні з міжнародним, ні з національним правом» [10, 111].

Як зазначається у вітчизняній і зарубіжній міжнародно-правовій літературі (В.І. Кузнєцов, Е.А. Шибасва, А.Н. Талалаєв, Ю.М. Юмашев, А.В. Клемін, Л.М. Ентін, М.Л. Ентін, А.Я. Капустін, Б.Н. Топорнін, М.М. Бірюков, П.Дж.Г. Каптейн, А. Еванс, М. Віраллі, Н. Уайт, Т.К. Хартлі, М. Зандер, М. Хіршлер, Б. Ціммерман та ін.), джерела права Європейського Союзу, з одного боку, є джерелами міжнародно-правової природи (міжнародні договори, конвенції, хартії, пакти), а з іншого боку - це юридичні акти самого Союзу, прийняті на основі установчих договорів, що конституують їх, а також інші правові інструменти.

У сучасній правовій літературі виділяється кілька принципів класифікаційних підстав джерел права Європейського Союзу.

На думку професора Л.М. Ентіна, з точки зору умов і порядку формування і місця, всі джерела права Європейського Союзу підрозділяються на три, хоча і не цілком рівні за обсягом і значущістю, групи: а) норми первинного (основоположного) права; б) норми вторинного (похідного) права; в) норми третинного (додаткового) права [5, 456]. До первинного права Л.М. Ентін відносить норми установчих договорів Європейського Союзу. Під вторинним правом розуміються норми, вироблені на основі первинного права, створювані автономно й прийняті інститутами Європейського Союзу. У свою чергу, третинне право включає в себе правові норми, джерелом яких є інші акти, ніж установчі договори або акти, які видаються інститутами Європейського Союзу (наприклад, угоди та конвенції, укладені державами-членами з метою реалізації розпоряджень, що містяться в самих установчих договорах) .

Крім того, Л.М. Ентін пропонує й іншу класифікацію джерел права Європейського Союзу, в якій виділяються чотири групи джерел: а) нормативно-правові акти (первинне право установчих договорів і вторинне право, прийняте на основі первинного); б) загальні принципи права; в) рішення Суду ЄС; г) міжнародні договори.

У свою чергу, С.Ю. Кашкін і П.А. Калініченко пропонують таку класифікацію джерел права Європейського Союзу: а) джерела первинного права (установчі договори Європейського Союзу та спільнот); б) джерела вторинного права (акти, які видаються інститутами Союзу, а також всі інші акти, прийняті на основі установчих договорів); в) джерела прецедентного права [4, 235].

Варто підкреслити, що сама класифікація правових джерел Європейського Союзу на основні (первинні) і похідні (вторинні) не є лише простим підрозділом усього значного масиву європейського права, своєрідним відокремленням одних джерел від інших з метою емпіричного з'ясування їх особливостей і специфічних рис. Як нам представляється (і ця думка домінує в міжнародно-правовій літературі), сама класифікація джерел європейського права повинна служити до певної

міри основою, фундаментом для встановлення ієрархії взаємодії і взаємовпливу правових джерел Союзу.

Оскільки, наприклад, за своєю юридичною силою первинне право переважає над вторинним правом, стоїть, якщо можна так сказати, вище нього з усіма похідними звідси організаційно-правовими наслідками. Проте слід мати на увазі, що ієрархія і субординація між джерелами первинного та вторинного рівнів має на увазі не тільки та навіть не стільки лише підпорядкованість одних актів іншим, і все ж головною своєю метою має створення цілісного механізму правового регулювання всередині самого Європейського Союзу.

Важливо відзначити, що у зв'язку з піднятою нами проблемою класифікації правових джерел Європейського Союзу і той факт, що членами ЄС є держави з різними правовими системами та традиціями, основні з яких континентальна (романо-германська) і система загального (прецедентного) права. Це з необхідністю накладає відомий (і досить значний, якщо взяти до уваги практику знаходження Великобританії в ЄС) відбиток на внутрішньосоюзний юридичний процес, який повинен керуватися традиціями й навіть юридичним менталітетом указаних правових систем держав-учасників, щоб якомога більш ефективно зробити здійснення і функціонування єдиних союзних політико-правових цілей і задач [6, 13-14].

До джерел первинного права належить ціла група міжнародних договорів установчого характеру, основними з яких є:

- 1) Договір про заснування Європейського співтовариства (підписаний у Римі 25 березня 1957 року і набрав чинності 1 січня 1958 року);
- 2) Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (підписаний у Римі 25 березня 1957 року, набрав чинності 1 січня 1958 року);
- 3) Договір про Європейський Союз 1992 р.

Також до первинного права слід віднести і деякі інші правові джерела, серед яких, передусім, виділяються правові звичаї, звичаї і традиції, взяті як з правових систем держав-членів самого ЄС, так і перейняті з міжнародного права з його великою історією.

Не викликає, на наш погляд, сумніву та обставина, що договори, які установлює Європейський Союз, є міжнародно-правовими за своєю природою актами [2, 8]. Безумовно те, що вони являють собою результат узгодження волі зацікавлених у їх створенні суверенних європейських держав. Ця позиція знайшла своє відображення як у закордонній, так і у вітчизняній міжнародно-правовій літературі. Існує й інша позиція, згідно з якою установчі договори Союзу за своєю природою порівняні з внутрішньодержавними конституційними актами (Т.К. Хартлі та ін.).

Важливо підкреслити ту обставину, що дискусія про так званий «конституційно-правовий» характер установчих договорів ЄС уже досить тривалий час мала та й має досі своє продовження. Так, наприклад, у зарубіжній юридичній літературі (Р. Бернхардт та ін.) висловлюють думку про те, що «конституційно-правовий» характер установчих договорів союзу проявляється в нормах, обов'язкових як для органів союзу, так і для держав-членів».

Під «вторинним правом» розуміється вся сукупність правових джерел, прийнятих інституціями Європейського Союзу, а також усі інші акти, прийняті на основі установчих договорів. Вторинність (похідність) його

визначається тим, що, по-перше, його нормативні джерела становлять результат діяльності самих інститутів Союзу (а не держав-членів) і, по-друге, указані інститути природним чином обмежені рамками їх компетенції та загальними умовами і принципами установчих договорів Європейського Союзу.

Положення самих установчих договорів (первинного права) і конкретна практика дають нам підставу для виділення, зокрема, наступних видів джерел вторинного права Європейського Союзу: нормативно-правові акти; індивідуальні акти; рекомендаційні акти; акти *sui generis*; нормативні договори та ін.

У літературі виділяють такі основні види нормативно-правових актів: 1) регламент; 2) директива; 3) рамкове рішення.

Подібна класифікація джерел вторинного комунітарного права закріплюється в Договорі про заснування ЄС (ст. 249). Зазначений перелік видів нормативно-правових актів не є вичерпним. Так, наприклад, як зазначає В.І. Кузнецов, у випадках, «якщо зміст, який необхідно вкласти в рішення з конкретного питання, виходить за рамки, передбачені договорами, можуть прийматися й інші види правових актів». Подібна практика дозволила навіть деяким зарубіжним дослідникам, які займаються цією проблематикою (Р. Хубен, Дж. Луї та ін.), позначати подібні рішення в якості актів особливого роду рішень *sui generis*.

Як впливає з положень ст. 249 Договору про заснування ЄС, регламент - це акт, що володіє в ряду з іншими правовими джерелами найвищою юридичною силою. Він застосовується в тих випадках, коли необхідно деталізувати принципові положення самих установчих договорів. Так, зокрема, в Європейському Союзі регламентами переважно регулюються такі сфери, як транспорт (ст. 71-75), сільське господарство (ст. 37), торгова політика (ст. 132-133) і припинення недобросовісної конкуренції (ст. 83), митні правила.

Якісною характеристикою регламенту є його обов'язкова сила загалом, на думку П.Дж.Г. Каптейна, підкріплюється реальною можливістю застосування санкцій у разі порушення його положення.

Звернемося в цьому зв'язку до ст. 229 Римського Договору про заснування ЄС, котра закріплює положення, згідно з яким «регламенти, прийняті спільно Європейським парламентом і Радою, або Радою на основі норм цього Договору, можуть надати Суду найширшої компетенції в тому випадку, що стосується санкцій, передбачених у цих регламентах»

Суттєвою характеристикою регламенту є його прямий характер дії, що означає, зокрема, що положення регламенту безпосередньо підлягають застосуванню в будь-якій державі-члені [11, 213-215]. Тобто правила, закріплені в регламенті, підлягають застосуванню в державі незалежно від тих обставин, закріплені вони або ні у внутрішньодержавному праві. Таким чином, як указується в літературі, регламенти ЄС є одними з джерел права для держав-членів, являючи собою інтегральну частину їх національно-правової системи, і, отже, підлягають обов'язковому застосуванню при розгляді конкретних справ у судах країн-учасників [8, 356]. Звідси можна зробити висновок і про те, що регламентом створюються правовідносини не тільки між ЄС і державами-членами, а й між ЄС та громадянами держав-членів.

Отже, підбиваючи певний підсумок правовій характеристиці регламенту, як джерела вторинного

права, необхідно сказати що його головні властивості - загальне застосування в державах-учасниках, загальнообов'язковість в повному обсязі й пряма (безпосередня) дія - зумовлюють не тільки місце регламенту в ієрархії системи нормативно-правових актів Європейського Союзу, а й значну ефективність його правоположень. У зв'язку з тим, що регламенти не потребують подальшої ратифікації державами-членами, в імплементації в національне законодавство й не можуть бути змінені навіть частково будь-яким органом держави-члена, вони, діючи безпосередньо, значно більшою мірою, ніж будь-який інший правовий акт, забезпечують у рамках Європейського Союзу єдність і стабільність правопорядку, а також його уніфікацію.

Директива як джерело комунітарного права, що володіє значною специфікою, відрізняється від регламенту тим, що має обов'язкову силу тільки для тієї держави (або групи держав), якій вона адресована й лише стосовно того результату, до досягнення якого вона спрямована. Її відмінною рисою також є те, що форми і способи реалізації правоположень, закріплених у директиві, визначаються самою державою-дестинатором директивного правоположення. Виникає справедливе запитання про те, у чому сенс такої специфіки директивного регулювання комунітарних відносин і яка мета введення в єдину канву європейського правового інструментарію такого механізму, як директива? На наш погляд, слід погодитися з твердженням відомого зарубіжного дослідника проблем комунітарного права Г. Іпсена, який ще в середині 60-х років ХХ ст. указував на ту обставину, що однією з основних функцій директиви є пристосування національного права держав-членів ЄС для здійснення цілей усього Союзу. Досить оригінальний підхід запропоновано у вітчизняній юридичній літературі, де директива порівнюється з основами законодавства у федеративній державі, приймаючи при цьому до уваги відмінності, які існують між такою державою і Союзом.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція щодо розширення дії директивного регулювання на все більше коло держав-учасниць Європейського Союзу, що перетворює директиву в універсальний інструмент європейської політико-правової інтеграції. Більше того, директива має реальний потенціал по впливу на внутрішньодержавне право країн-членів Союзу. Звернемося у зв'язку з цим до положень ст. 94 Договору про заснування ЄС.

Сьогодні, як це і передбачено, зокрема, у Договорі про установи ЄС, директивне регулювання зачіпає такі сфери комунітарних відносин, як право на вільний вибір місця проживання та економічну діяльність (ст. ст. 43-48), вільне надання послуг (ст.ст. 49-55) і, як було вказано вище, зближення національних законодавств країн-учасниць ЄС (ст. 94 Договору про ЄС) [12, 103-104]. Іншими словами, для директивного регулювання визначені ті сфери комунітарного соціально-економічного простору, «де у держав-членів немає і не може бути єдиного стандарту і особливо важливий індивідуалізований, конкретний підхід, пов'язаний з непрямими методами регулювання...» [10, 95].

Проте в зарубіжній юридичній літературі (Р. Лоуерс, Т.К. Хартлі та ін.) зазначені вище характеристики викликали дискусію з питання про те, чи є взагалі директива нормативно-правовим актом, якщо вона поширює свою дію лише на певне коло осіб і на певні випадки, зазначені в ній самій. Більше того, було висловлено думку (Г. Іп-

сен, С. Опхульс), згідно з якою директива є юридичним актом, який вирізняється істотною неповнотою і невідзначеністю. Іншими словами, те, що закріплює собою директива, може бути реалізовано тільки подальшими діями держав-учасниць Союзу, які, у принципі, повністю вільні у визначенні точного змісту самої директиви й у виборі засобів для її виконання.

Зарубіжна наукова юридична доктрина надзвичайно розходиться у вирішенні цієї багатоскладової проблеми, тому не існує і якоїсь певної єдиної позиції, що, як нам видається, цілком природно. Так, наприклад, Г. Іпсен вважає, що положення директиви повинні бути досить повно та емко деталізовані й детерміновані, що диктується нагальною необхідністю досягнення максимальної ефективності в реалізації компетенції Європейського Союзу.

Незважаючи на наявність різних точок зору з питання правової природи директиви та питань її дієвості, більшість дослідників (А. Еванс, П.Дж.Г. Каптейн та ін.) приходять до єдиного висновку: Директива обов'язкова щодо закріпленої в ній кінцевої мети-результату. Тобто при прийнятті інститутами ЄС юридичного рішення у вигляді директиви між самим Союзом і конкретною державою (якій вона адресована) створюються правовідносини, основним елементом яких, як на це вказується у вітчизняній міжнародно-правовій доктрині, є обов'язок держави досягти приписаного директивою результату.

Хоча й тут виникає досить складна проблема розмежування регламентарного та директивного регулювання, оскільки часом буває просто неможливо провести чіткого юридичного розмежування між регламентом і директивою. Більше того, як зазначає В.І. Кузнєцов, який досліджував цю проблему, цьому сприяє те, що Суд ЄС у ряді випадків прямо визнавав за директивою властивість правозастосування, а самі держави-учасниці більше не можуть приймати акти національного законодавства в тих областях відносин, які вже врегульовані конкретною директивою.

Слід підкреслити, що як і регламенти, директиви приймаються виключно в рамках «першої опори» Європейського Союзу, тобто в рамках Європейських спільнот. Директива являє собою акт гармонізації законодавства держав-членів ЄС. Директиві, як правилу, має кореспондувати акт національного законодавства, який імплементує її положення. У самій же директиві встановлюється певний строк для здійснення імплементування.

Ще одним джерелом права є індивідуальні акти Європейського Союзу. До вказаного виду актів вторинного права Європейського Союзу відносять рішення, які приймаються в рамках усіх трьох «опор» Союзу. Особливістю рішення є те, що воно обов'язкове у всіх своїх складових частинах і в повному обсязі для всіх суб'єктів, кому воно адресоване. Практика Суду ЄС закріпила за рішенням характер прямої дії.

Як виводить джерело комунітарного права рішення схоже загалом з регламентом у тому, що воно має обов'язкову силу в усій своїй повноті. Характерною рисою рішення, як справедливо зауважує П.Дж.Г. Каптейн, є те, що воно досить великою мірою індивідуалізоване. Під цим, як правило, мається на увазі те, що рішення може бути адресоване як державам-учасницям ЄС, так і окремим юридичним і фізичним особам та поширюється виключно на детерміновані, конкретні випадки. У наш час звичайний дестинатор рішення - це держава-учасниця Союзу.

За загальним правилом, рішення прямо не пов'язане

з досягненням певної мети і результату, що, як уже було зазначено вище, властиво директивному регулюванню [11, 236]. У цьому зв'язку досить оригінальне порівняння рішень у системі інших джерел комунітарного права вторинного рівня наводиться Б.Н. Топорніним. «Щоб чіткіше провести грань між рішенням, з одного боку, і регламентом і директивою з іншого, пише Б.Н. Топорнін, можна сказати, що у внутрішньодержавному праві рішення було б джерелом адміністративного права, а регламент і директива входили б в коло законів» [9, 288].

Зі сказаного вже досить ясно, що рішення, і це зближує його з регламентарним регулюванням, має загальнообов'язкову силу загалом, іншими словами, створює юридичні наслідки для тих, кому воно адресоване. Крім того, рішення, якщо вони передбачають грошові зобов'язання щодо юридичних осіб та індивідів, підлягають *ipso facto* примусовому виконанню.

Слід звернути увагу на таке джерело права, як рекомендаційні акти Європейського Союзу. Особливістю зазначених актів є те, що вони не володіють загальнообов'язковою силою. Їх ще називають актами *soft law*. Рекомендаційні акти приймаються в рамках усіх трьох «опор» Європейського Союзу. При цьому в рамках ЄС виділяють рекомендації та висновки (ст. 249 Договору про заснування ЄС), у рамках другої «опори» спільної зовнішньої політики та політики безпеки приймаються ув'язнення, загальні стратегії, загальні позиції, спільні акції, а в рамках третьої опори спільні позиції.

Що стосується рекомендацій і висновків, прийнятих у рамках ЄС, то, як вже зазначалося вище, їх загальна відмінна риса полягає в тому, що вони не володіють обов'язковою силою. Для з'ясування специфіки та своєрідності рекомендацій і висновків як правових джерел Співтовариств слід звернутися до положень Договору про заснування ЄС. Так, наприклад, ст. 211 Договору, що визначає правовий статус Комісії ЄС, закріплює, що «для забезпечення належного функціонування і розвитку спільного ринку, Комісія ... виносить рекомендації або висновки з питань, пов'язаних з цим Договором, якщо останній спеціально передбачає це або якщо Комісія вважає за необхідне...»

Що ж стосується актів *suī generis* вторинного права і нормативних договорів, то до перших відносять, насамперед, резолюції Європейського парламенту та резолюції Ради ЄС, а до других міжнародні договори ЄС, угоди між інститутами Союзу та ін.

Система джерел вторинного права Європейського Союзу буде включати в себе три основні категорії актів.

Перша категорія - це так звані «законодавчі акти», до яких віднесено «європейські закони» (аналогічні нинішнім регламентам ЄС) і «європейські рамкові закони» (аналогічні нинішнім директивам ЄС). Передбачається, що європейські закони та європейські рамкові закони будуть прийматися на основі введеної загальної законодавчої процедури.

Друга категорія - так звані «підзаконні акти», до яких відносять «європейські регламенти» (нормативні), «європейські рішення» (індивідуальні акти), рекомендації та висновки, які не мають обов'язкової сили. Директив у цьому переліку не передбачено.

Третя категорія - спеціальні види актів, які приймаються в певних сферах і в рамках спеціальної компетенції, як виключення передбачених у частині третьій Договору про заснування Конституції для Європи (делеговані регламенти та ін.).

Не можна не погодитися в цьому зв'язку з професором Ю.М. Юмашевим, який зауважує: «Основне завдання Суду шляхом однакового тлумачення і застосування права ЄС сприяти розвитку інтеграційних процесів, однак виконання цього завдання можливе лише при тісній і широкій співпраці з судами держав-членів» [13, 77].

Як зазначається в літературі, прецедентне право займає окрему категорію джерел поряд з первинним і вторинним правом, займаючи проміжне положення між зазначеними категоріями [4, 89]. Правила і принципи, що закріплюються в прецедентах судів ЄС, є загальнообов'язковими для національних органів правосуддя держав-членів Союзу.

Значну роль у нормотворчій діяльності Європейського Союзу зберігає Суд ЄС, що виконує функції верховного, конституційного та касаційного суду Європейського Союзу. Як пише Л.М. Ентін у цьому зв'язку, «завдяки преюдиціальній процедурі Суд Союзу, а також і Суд першої інстанції тлумачить основні положення установчих договорів та інших нормативно-правових актів і формулює автономні поняття та концепції, які доповнюють і уточнюють положення нормативно-правових актів і вводять у дію нові принципово важливі для розвитку інтеграційного права положення».

Хоча формально суди Союзу й не вважаються правотворчими органами, однак правотворчі функції Суду ЄС та Суду першої інстанції безпосередньо впливають із повноважень щодо тлумачення установчих договорів.

Проблематика, пов'язана із джерелами права як категорією загальної теорії права, залишається не до кінця дослідженою. Складнощі з визначенням джерел права пов'язані з відсутністю чітких критеріїв, сукупність яких надала б можливість визначити джерела права.

Указані критерії є своєрідною відправною точкою дослідження. Залежно від особливостей конкретної системи права вони можуть видозмінюватися з урахуванням специфіки правової системи, що аналізується.

Слід визнати, що не існує остаточного переліку джерел права ЄС. Суб'єкти на свій розсуд можуть не лише формувати міжнародно-правові норми, але й упродовжувати форму існування цих норм, тобто джерела міжнародного права.

Слід підкреслити, що обов'язковою умовою віднесення до джерел права Європейського Союзу є наявність норм саме інтеграційного права Європейського Союзу. Крім того, право Європейського Союзу допускає можливість існування джерел права, обов'язкових лише для окремих категорій суб'єктів. Із цим фактом пов'язані особливості критерію обов'язковості.

Література

1. Аракелян М.Р. Право Європейського Союзу :

підручник / М.Р. Аракелян, М.Д. Василенко; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» - О. : Фенікс, 2012. - 390 с.

2. Барчукова Н.К. Международно-правовые основы становления и развития интеграции Европейского сообщества: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н.К. Барчукова. - М., 1997. - 16 с.

3. Бирюков, М.М. Европейское право: курс лекций / М.М. Бирюков. - М.: Изд-во Омега-Л, 2006. - 128 с.

4. Введение в право Европейского Союза / Под ред. д.ю.н., проф. С.Ю. Кашкина. - М.: Изд-во Эксмо, 2005. - 368 с.

5. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник для вузов / Рук. авт. колл. и отв. ред. д.ю.н., проф. Л.М. Энтин. - 2-е изд., пересмотр, и доп. - М.: Норма, 2005. - 939 с.

6. Корнеев С.Е. Взаимодействие права Европейских Сообществ и национального законодательства Великобритании: основные вопросы / С.Е. Корнеев // Журнал международного частного права. -1994. - № 3 (5). - С. 4-15.

7. Кузнецов В.И. Европейские Сообщества / В.И. Кузнецов // Курс международного права: Т. 7. Международно-правовые формы интеграционных процессов в современном мире. - М.: Наука, 1993. - 365 с.

8. Словарь международного права / Бананов С.Б., Ефимов Г.К., Кузнецов В.И. и др. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Междунар. отношения, 1986. - 532 с.

9. Топорнин Б.Н. Европейское право: Учебник / Б.Н. Топорнин. - М.: Юрист, 1998. - 456 с.

10. Топорнин Б.Н. Европейские Сообщества: право и институты (динамика развития) / Б.Н. Топорнин. - М.: ИГП РАН, 1992. - 183 с.

11. Хартли Т.К. Основы права Европейского сообщества: Пер. с англ. / Т.К. Хартли. - М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. - 703 с.

12. Энтин М.Л. Суд Европейских сообществ: правовые формы обеспечения западноевропейской интеграции / М.Л. Энтин. - М.: Междунар. отношения, 1987. - 176 с.

13. Юмашев Ю.М. Региональная интеграция и международные отношения / Ю.М. Юмашев // Московский журнал международного права. - 2006. - № 1. - С. 77-81.

14. Юмашев Ю.М. Роль международных соглашений ЕЭС в праве сообщества и государств-членов / Ю.М. Юмашев // Сов. ежегодник международного права. 1988. - М., 1989. - С. 23-40.

Форманюк В.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри європейського права та порівняльного права Національного університету

«Одеська юридична академія»

Надійшла до редакції: 23.04.2015

УДК 347.961

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Чернишова О. О.

В статті розглянуто теоретико-правові основи правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. З'ясовано та уточнено понятійний апарат зазначеної проблематики.

Ключові слова: нотаріальна діяльність, регулювання, законодавство.

В статье рассмотрены теоретико-правовые основы правового регулирования нотариальной деятельности в Украине. Выяснен и уточнен понятийный аппарат названной проблематики.

Ключевые слова: нотариальная деятельность, регулирование, законодательство.